

Саша Марковић

Педагошки факултет, Универзитет у Новом Саду

Милош Савин

Центар за демократију и развој

ПРОСВЕТИТЕЉСКО УПОРИШТЕ НАЦИОНАЛНОГ РОМАНТИЗМА УЈЕДИЊЕНЕ ОМЛАДИНЕ СРПСКЕ*

Сажетак

Школовање српске омладине у иностранству и њен повратак у Кнежевину Србију, као и истоветни процес код Срба „пречана“ у смислу школовања и повратка у свој завичај, условили су рефлексију савремених друштвених идеја и њихов развој у српском народу. Геополитичка ситуација оновремене Европе суочавала се са непосредним војно-политичким изразом теоретски, већ прилично осведочене националне идеје Италијана и Немаца. Њихов национални оптимизам и упорност у његовом остварењу били су додатни подстицај и уобличавању националног израза Срба. Најпре, у засебним групама, а потом све повезаније и одговорније, енергија слободарског духа сливала је токове младалачког заноса у јединствену доктрину националног ослобођења. Стварањем Уједињене омладине српске настала је конкретна организација која је каналисала ентузијазам, али и захтевала

* Рад је настао у оквиру републичког пројекта *Друштвени односи Срба и Хрвата, национални идентитет и мањинска права са аспекта европских интеграција*.

уобличавање сопственог друштвеног програма националне идеје. У потрази за вредностима националног идентитета, међу присталицама Уједињене омладине српске све више подршке добијала је идеја просветитељства. Упориште у неговању образовања требало је да национални романтизам обогати рационалним садржајем и тиме уравнотежи његов емотивни дискурс.

Кључне речи: Срби, нација, просветитељство, идеја, вредност, омладина, романтизам.

1. ОСНИВАЊЕ УЈЕДИЊЕНЕ ОМЛАДИНЕ СРПСКЕ

Друга половина деветнаестог века, међу српском омладином сведочи о новим идејним уобличавањима идентитета. Државно и институционално јачање српске државе омогућило је појаву слојевитијег приступа при разматрању карактера националне идеје. Школовање младих људи у Европи, њихов сусрет са идејама либерализма,¹ позитивизма, парламентаризма, национализма и са социјалним идејама условили су појаву јединственог пржимајућег таласа националног романтизма. Његова појава најпре је карактеристична за књижевно-уметничко стваралаштво, да би, временом и упоредо са уметничким делима, инспирација била покренута и у социјалном приступу. Прихватање „принципа националности“² (*principle of nationality*)³, за Србе постало је

1 Ближе види: *Либерална мисао у Србији. Прилози историји либерализма од краја XVIII до средине XX века: зборник радова* (прир. Јовица Тркуља, Драгољуб Поповић), Friedrich Nauman Stiftung, CUPS, Београд, 2001.

2 „Но, које је било мјесто нације...у теоријском дискурсу оних који су, на крају крајева најснажније дали свој печат Европи 19. ст., а особито у вријеме кад је „принцип националности“ измијенио карту Европе на најдраматичнији начин, наиме у раздобљу од 1830. до 1880, а то су биле либералне буржоазије и њихови интелектуалци? Чак и да су хтјели, не би могли избјећи разматрању тог проблема тијekom оних педесет година кад је европску равнотежу моћи измијенила појава двију великих сила заснованих на националном принципу (Њемачке и Италије), фактичка подјела треће по истом принципу (Аустро-Угарска након Нагодбе из 1867), а да и не спомињемо признавање као неовисних држава низа мањих политичких ентитета који су за себе захтјевали нови статус национално заснованих народа, од Белгије на западу, до држава које су наслиједиле Отоманско Царство у југоисточној Европи (Грчка, Србија, Румуњска, Бугарска)...; Eric J. Hobsbawm, *Nacije i nacionalizmi*, Zagreb, 1993, стр. 27.

3 Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780, Programme, Myth*,

полазиште идентитета и савремени принцип прилагодљивости новој геополитичкој стварности Европе. Промене забележене у Европи у вези са политичком интерпретацијом националне идеје имале су реформистички карактер у односу на дотадашњи конзервативни концепт. Сусрет српске политичке елите са овим модерним становиштима будио је сумњу у могућност њихове успешне рефлексије у Србији.⁴

Ипак, без обзира на подозрење, инсистирање на национално-ослободилачкој доктрини у формулисању приоритетних државних циљева, међу једном групом либерално орјентисаних⁵ младих људи међу Србима, условио је појаву организације Уједињена омладина српска. Ова организација проистекла је из општеприхваћене идеје сједињења бројних омладинских организација које су неговале потрагу за својим народним идентитетом. Најзначајније међу њима биле су *Преодница* и *Зора*, која је и иницирала омладински патриотски синкретизам на својој седници маја 1866. „И ради тога позива се сваки брат Србин, у кога је душа и срце младо, да у августу дође у Нови Сад, ради оснивања савеза српске омладине.“⁶ Организација је основана августа 1866. у Новом Саду у згради Српске гимназије.⁷ Национално усхићење било је усредсређено на развоју појма народности који је, заправо највиши облик остварења националне идеје. „Народност је вечна љубав за слободу, за право на напредак.“⁸ Био је то поглед у будућност који је намеравао да све инспирише надахнућем народног јединства и слободарске мисије.

Reality, Cambridge University press, Cambridge, 1990, стр. 23.

- 4 „Омиљена реч ‘реформа’, која одјекиваше кроз улице париске беше се истина чула и у српској престоници; ну докле она имађаше за Французе, за целу западну Европу, дубокога значења, као плод дуге културне неге и радње, у Србији беше она само реч, коју значење није нико дубље осећао, а мало ју је ко и разумевао.“; Јован Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијег времена (1848-1860)*, књ. 1, Београд 1887, стр. 9.
- 5 Ближе види: Бранко Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2005.
- 6 Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност 1848–1871*, Српска краљевска академија, Београд, 1906, стр. 113.
- 7 Ближе види: *Уједињена омладина српска*: зборник радова (прир. Живан Милисавац), Матица српска, Историјски институт, Нови Сад, Београд, 1968.
- 8 Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност 1848–1871*, Српска краљевска академија, Београд, 1906, стр. 115.

„Први и главни задатак омладине састојао се у буђењу народне свести и патриотског одушевљења.“⁹

Њен идејни творац и најутицајнији члан био је Владимир Јовановић (1833–1922),¹⁰ национални идеалиста и тешко прилагодљиви „манцинијевац“.¹¹ Подстакнут еклатантним примером процеса уједињења Италијана и Немаца, Јовановић је сматрао да је тактичка и дипломатска опрезност неприхватљива за српски државни и национални интерес. Безусловна инспирација Италијом и Пруском утицала је на Јовановићев искључив приступ у политичком решењу националног питања. Озбиљни недостатак овог Јовановићевог концепта једино могућег дипломатског и императивног упоришта почивао је на неприхватљивом тумачењу који је поистоветио прилике националних борби различитих народа, а маргинализовао – до тачке занемаривања – специфичност идентитета, традиције, културе и историје појединих народа. Јовановић и његови сарадници, и поред ризика неуспеха прокламоване доктрине, нису сматрали да од ње треба да одустану. Штавише, чврсто уверени да је наступило време националног ослобођења и државног уобличавања, они нису одустајали од притиска на тадашњу власт кнеза Михаила да њихове идеје прихвати као државни интерес. С обзиром на то да је владар имао сопствени став о идентитету српског народа и политичкој одговорности¹² и да је сматрао да мора да уважава комплексне интересе великих сила и у вези са тим реагује, полет национализма Омладине, од савезника, постао му је огорчени противник. „У то време у омладинским кру-

9 Слободан Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*, Геца Кон, Београд, 1936, стр. 394.

10 Ближе види и: Андрија Стојковић, *Филозофски погледи Владимира Јовановића*, Матица српска, Нови Сад, 1972.

11 „Владимир Јовановић је долазио у уредништво *Заставе* као ватрени Мацинијевац. Са Мацинијем он је стајао у сталној вези од 1862 до 1866. Јовановић је прихватио Мацинијеве идеје...“; Слободан Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*, Геца Кон, Београд, 1936, стр. 383, 386.

12 „Није слобода у параграфима, праве слободе може бити у благостању, на претку и образованости народа. Нека моји Срби постану богати и образовани, они ће тим самим постати политички слободни. Ко то може тиранисати? А докле год је он сиромашан и необразован, све политичке слободе које бих му ја дао он би их употребио само на своју рођену штету и сваки који би хтео, могао би му одузети кад год би хтео.“; Милан Пирођанац, *Кнез Михаило и заједничка радња балканских народа*, Београд, 1895, стр. 11

говима, о Михаилу се говори да није дорастао да буде вођ велике националне политике.¹³ Пошто је супротстављање државној политици¹⁴ могло да има за последицу и губитак подршке ширег слоја становништва, представници Омладине сматрали су да своју националну доктрину треба да уобличи у приступачно и традиционално утемељено учење. Омладински идеализам, интелектуално садржајан био је нада појединцима који су надахнути, модерни и образовани истовремено. Њихова доследност и истрајност у ставовима била је одраз револуционарности духа, а не револуционарности идеолошке доктрине. Револуционарни дух подразумевао је доминацију естетских вредности и хуманости,¹⁵ а револуционарна доктрина се позивала на социјалну слободу и неминовни сукоб „потлачених“ са владајућом класом и негирање било чега вредностно оствареног. Револуционарни дух Омладинаца преточио се у романтизам национално опредељених, а револуционарна доктрина је прерасла у нихилизам прокламованог интереса.¹⁶

Романтизам је трагао за упориштима, а његове карактеристике одлучно је артикулисао Владимир Јовановић. Његове идеје, најпре су почивале на представљању запостављеног историјског профила Срба са међашњим датумима какви су установљење државе династије Немањић и Косовске битке. Са тим у вези неговано је тумачење средњевековног народног предања и његово морално становиште о правдољубивости. Слабост овог приступа, која се огледала у могућности да се културна вредност проналази у неговању самољубља,¹⁷ за Јовановића, најчешће није била прихватљива. Само то, ипак

13 Слободан Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*, Геца Кон, Београд, 1936, стр. 400.

14 „...Деспотична влада кнеза Михаила...“; Владимир Јовановић, „Страни консули у Србији“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 120.

15 „Нема песника без мислиоца, као ни правог мислиоца без маште, без песника“; „Ишчекивано и дочекано“, *О књижевности, мемоари*, Сабрана дела Лазе Костића, књига два, (приредили: Предраг Вукадиновић и др.), Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 231.

16 „Управо егоизам порађа друштвеност. Човек воли друштво зато што воли себе.“; Светозар Марковић, „Реални правац у науци и животу“, *Српски летопис за годину 1870, 1871*, Нови Сад, 1872, књига 113, стр. 28

17 „У националистичко доба друштва дрско и отворено обожавају сама себе...“; Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998, стр. 78.

није било довољно да елиминише могућност идеологизације ставова са циљем придобијања најшире подршке. „Свој главни задатак идеологија уопште не види у томе да методски осигура истину, већ само у томе да мобилише духовне енергије, да подстакне и учврсти спремност за борбу. А то значи да идеологија нити претпоставља озбиљан мисаони напор, нити је уопште кадра да унапреди критичко мишљење.“¹⁸ Јовановић и његови истомишљеници морали су достојно да се потруде да избегну да њихова виђења не постану „искривљен, изопачен облик метафизике“,¹⁹ већ учење окарактерисано научним приступом. „Мудрост налаже да се у несрећи глава погне, али не толико да се под њом сломије, него да она прелети преко ње.“²⁰ У том контексту просветитељско упориште било је више него пожељно. Неговање овако комплексног карактера националног израза захтевало је чврст ослонац у унапређењу образовања и васпитања.

2. ИСХОДИШНЕ ИДЕЈЕ ПРОСВЕТИТЕЉСТВА И ТУМАЧЕЊЕ ОМЛАДИНАЦА

Концепт модерног развоја националне идеје, за припаднике Уједињене омладине српске, пре свих њиховог корифеја Владимира Јовановића, подразумевао је креирање националне свести у контексту политичке и државне доктрине. Она је требала да почива на развоју идеје територијалног права, историјског утемељења, верског заједништва, традиционализма и језичке повезаности. „Србима беше урођена тежња, да сачувају своју независност у сукобу између источних и западних странака хришћанства, и они се политички одупираху првима, а црквенски другима. На томе основу беше утврђена српска независност.“²¹ Удовољење захтева о развоју поменутих идеја једино је било могуће неговањем образовања и његовог квалитета. „Незнање бије друштво гиљо-

18 Михаило Ђурић, *Утопија измене света: Мит, наука, идеологија*, Сабрани списи, књига 6, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 344.

19 Исто.

20 Владимир Јовановић, „Основи снаге и величине српске“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 196.

21 Владимир Јовановић, „Српски народ и источно питање“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 61.

тињом и заводи га на странпутицу грабежи, увреда, сукоба непријатељства са сваким и свима и опште несигурности.²²

Из тог разлога питање развоја није једино било значајно за образовну политику, већ је било ослонац и успешне или мање успешне националне политике. Елан новог таласа до-речености о сопству прожео је и српски народ, тренд националног узрастања, међутим, обузимао је све народе Европе, сусрети и преклапања у тумачењу, који су у почетку апстраховани, временом ће постати изазов друштвено-политичке реалности. Просветитељство, односно образовање је могло да доведе и до одмереног става о националном идентитету који је уважавао и могући „сусрет“ са националним захтевима суседних нација, али је могло да буде и окосница идеје о праву на националну доминацију на простору где живе и други народи којима треба ускратити право на националну еманципацију. То је било могуће због основне антиномије на којој је почивало образовање, препознато још у старој Грчкој.²³

Најзначајније упориште развоја ове мисли, и за Омладинце било је стваралаштво Доситеја Обрадовића (1739–1811).²⁴ Дела Доситеја Обрадовића, у тумачењу Милана Кујунџића Абердара (1842–1893), уз Владимира Јовановића једног од најзначајнијих Омладинаца, била су и остају инспирација за искорак ван уобичајеног и дозвољеног и охрабрење за развој науке као незамењивог пута напретка. Доситеј, као осведочени присталица модерног, понудио је, својим делом, могућност да се млади људи не задовољавају

22 Владимир Јовановић, „Основи снаге и величине српске“, *Млада србадија*, број 3, 15. јун 1870, Нови Сад, стр. 118.

23 „Али у исти мах треба напоменути да је, упркос свим сумњама, управо грчка аристократија поставила темеље свеколиког вишег и свесног човековог образовања, па ћемо схватити да баш у тој унутрашњој антиномији између озбиљне сумње у могућност васпитања и несаломљиве васпитне воље лежи вечна величина и плодност грчког духа.“ Вернер Јегер, *Paideia, обликовање грчког човека*, Књижевна заједница Новог Сада, 1991, стр. 159.

24 О Доситеју Обрадовићу, најзначајнијем ствараоцу епохе просветитељства код Срба писано је много. Ближе, у складу са нашим потребама, види: *Живот и дело Доситеја Обрадовића: зборник радова са научног скупа* (приредио: Петар Пијановић), САНУ, Београд, Сремски Карловци, 2000.

затеченим. Његов проницљиви продор у савремена достигнућа науке није представљао раскид са традицијом, али су утицали на промишљање традиције и њено ослобађање од неодрживих догматских конфесионалних погледа. „Некада су представници хришћанства били мученици, сад су они почели бивати мучитељи. И све будалаштине из доба идолопоклоника, почеле су биле да узимају на се име хришћанско. Овим блудњама гледао је Доситије да у нас скине маску.“²⁵ Најзначајније место у процесу модерне афирмације друштвене мисли код Срба и по Обрадовићу, имало је васпитање и образовање. Сведочећи о свом животу, Обрадовић је указао на значај васпитања у стварању личности, али и очувању идентитета једног народа уопште. „Воспитаније младости [јесте] ствар најнужнија и најполезнија човеку на свету...“²⁶ Своју одлучност да се човек посвети проучавању самог себе и света који га окружује, Обрадовић је показао и својим животним примером и написаним књигама. Трудио се да негује културу сазнања.²⁷ У том контексту, по Кујунџићу, Доситеј је био захвалан цркви и појединим њеним представницима који су му указали на прави пут развоја образоване личности и који су, истовремено како се развијао његов научни приступ омогућили суочавање са недостацима и догматизмом. „Али главна идеја која га је из крила породичног измамила била је црква. И главна идеја, која му је перо у руке умамљивала, била је реформација цркве... Доситије устаје против апсолутизма у цркви...Бог је истина! Зато о словесни човече, мисли, суди, расуђавај и познај.“²⁸

25 Милан Кујунџић, „Филозофија у Срба“, *Гласник српског ученог друштва*, број 23, 1868, Београд, стр. 155–239, стр. 200.

26 Доситеј Обрадовић, *Живот и дело Доситеја Обрадовића: зборник радова са научног скупа* (приредио: Петар Пијановић), САНУ, Београд, Сремски Карловци, 2000, стр. 4.

27 „Он је национални проблем везао за културни проблем.“ Љубиша Поповић, *Српска политичка традиција у делу Слободана Јовановића*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2014, стр. 183; Ближе види и Слободан Јовановић, *Културни образци, један прилог за проучавање српског националног карактера*, Стубови културе, Београд, 2011.

28 Милан Кујунџић, „Филозофија у Срба“, *Гласник српског ученог друштва*, број 23, 1868, Београд, стр. 155–239, стр. 198, 199.

Водећи представници Омладине нису оспоравали улогу Српске православне цркве у очувању и неговању народног идентитета, нарочито у периоду вишевековне отоманске владавине када је православна вероисповест представљала израз слободе.²⁹ Међутим, у модерним историјским околностима развоја либералних идеја о националном идентитету и развоја аутономије српске државе и друштва, улога цркве, услед недовољне прилагодљивости, умела је да постане ригидни преседан. „Развита политичка свест преноси слободу, једнакост и братство из круга вере у круг установа и живота удружених људи... Народ који није јак у унутрашњом независношћу духа, лако подлеже заблудама и предрасудама, што исповедање вере подчињавају извесним спољашњостима (формалностима), које притискују слободу мисли. Ту вера, наместо да води истини, огрезава у лажност.“³⁰ Антагонизам сусрета научног и верског учења, у сагледавању и тумачењу Омладинаца, није била једина могућа околност. Штавише, ослањајући се на ставове угледних научника позитивиста, Омладинци су неговали и дискурс компатибилности науке и религије. „Права наука у права религија ... јесу две сестре и када би се одвојиле једне од друге нанело би смрт обадвема. Наука напредује у тој сразмерици колико је религиозна, а религија корача према научној дубљини и тврдој основици... И за дисциплину умну, моралну и религијозну најнужније је знање – наука.“³¹ На ову вредносну повезаност указивали су и ондашњи посвећени истраживачи Доситејевог дела који су тумачили шта је, између осталог суштина његове просветне мисли. „Да из вере отворено истиче напредну њену рационалну и моралну страну и најстарију јеванђелску науку противно калуђерским ситничарским тежњама да од вере начине средство користољубивог експлоатисања.“³² Крити-

29 „Савез вере и народности сјединио је духове Срба у осећању и свести о братској узајамности за одбрану опште слободе.“ Владимир Јовановић, „Основи снаге и величине српске“, *Млада србадија*, број 4, 15. јул 1870, Нови Сад, стр. 163.

30 Исто, стр. 161.

31 Херберт Спенсер, „Које је знање најважије“, *Млада србадија*, број 4, 15. септембар, 1870, Нови Сад, стр. 270, 271.

32 Стојан Новаковић, „Доситеј Обрадовић и српска култура“, *Споменица Доситеја Обрадовића*, Београд, 1911, стр. 17.

ка клерикалног догматизма, која је имала своје разложно упориште, често је умела да се преточи у негирање духовних вредности. Тај својеврстан рационалистички нихилизам који је, у то време приметан и код младих Русије (који су били и чест узор и пример српској омладини)³³ и њихове револуционарне острашћености, заправо је ниподаштавао било какав дијалог у вези са позитивним ефектима верског сврставања. Отклон од претходног са есхатолошком намером да је новостворено учење једино и без алтернативе неговао је антагонизам и утицао на приличну недореченост и амбивалентност идентитета саме личности и друштва која је трагала за својом улогом у историјским околностима. Прихватање дијалога и полемике уз намеру да се превладају различити погледи, код једног броја припадника Уједињене омладине српске, без обзира на осврт на просветитељске узоре био је излишан, упркос томе што је био неминован.³⁴

Уобличавање ставова који су почивали на међусобном утицају, а не на супротстављеном и искључивом прозелитизму, како се често и интерпретирало³⁵ да „они други“ треба да прихвате наше становиште, била је једино могућа у одго-

33 У вези са тим значајна је и релевантна литература која се бави организацијом *Народна воља* коју је предводио Сергеј Нечајев (1847–1882) уз захтев да млади који прихватају неминовност радикалне промене путем револуције треба да прихвате *Катехизис револуционара* – доктринирано учење о деструкцији, самодеструкцији и слепој послушности ауторитету надређеног. „Револуционар је човек проклет /.../ одриче се мирнодобске науке, он препознаје само једну науку, науку рушења. Јавно мњење он презири, /.../ суров према себи он мора бити суров и према другима.“ Сергеј Генацијевич Нечајев, *Катехизис револуционара Катехизис револуционара*), 1869, Женева, Internet, http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=13395&ob_no=13396, 21/03/2017

34 „Једино су умни људи спремни да развију критичко мишљење, пошто су делимично у себи савладали догматско и, нарочито јако, скептичко мишљење.“ Владета Јеротић, „Зашто је хришћанска патристика савремена, не само за хришћане већ и за научнике“, *Зборник радова Религија између истине и друштвене улоге* (приредили: Владета Јеротић, Мирослав Ивановић), Дерета, Београд, 2009, стр. 10.

35 „Српско друштво у претходна два века карактерише сукоб две историјске тенденције: патријархалне и модерне.“; Латинка Перовић, *Између анархије и аутократије, српско друштво на прелазима векова (XIX-XXI)*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2006, стр. 18.

варајућем друштву. Његов карактер требао је да се огледа у неговању слободе као најзначајнијег идентитета вредности. „Обшта слободна воља народна то је највиши закон уставне државе.“³⁶ Слобода државе и народа нису могуће без слободе појединца и инсистирање на стварању личности био је често истицан постулат код припадника Омладине. „Слобода је природно и вечно право човека.“³⁷ Слобода, ипак није била доколица недостојних, већ најпре подстицајни занос,³⁸ а потом и одговорност и обавеза образованих људи. „Слобода је нераздвојни пратилац развитка људског. Нити може бити остварења слободе без просвете, која нам све путеве осветљује, нити може бити остварења просвете без слободе која отвара врата сваковрсном испитивању, казивању и сваковрсном кретању по новим путовима.“³⁹ Суштина идеје о немогућности слободе без просвете изнова враћа на упоришта пронађена и код Доситеја Обрадовића. Проучавањем различитих дисциплина, по Доситеју Обрадовићу стицало се неопходно знање које је стимулисало самопоуздање и појединца и народа. Једино је појединац који је прихватио одређена знања⁴⁰ могао да буде носилац патриотског односа према свом народу. Таква однос према патриотизму,⁴¹ по Обрадовићу није био могућ „докъ се годъ у цѣли народъ не уведе чрезъ воспитаніе наставленіе и правлѣніе разумна любовь чести.“⁴² У том кон-

36 „Слобода као основа уставне државе“; *Српски летопис* за годину 1867, 1868. и 1869., књига 112, Матица српска, Нови Сад, 1871, стр. 35.

37 „Шта је слобода“, *Слобода*, број 1, 1864.

38 „Слободан је велика мисао која данас покреће цео људски род. То је бајка која је многе борце заносила и одушевљавала толико, да су кадри били све своје жртвовати за ту мисао.“ Владимир Јовановић, „У шта се ми уздамо“, *Застава*, број 40, 8. април 1870.

39 Милан Кујунџић, „Иде ли свет на боље или на горе“, *Млада србадија*, број 4, 15. август 1870, Нови Сад, стр. 209.

40 „Оно пакъ што челоѳечески умъ къ совершенству води тое знанѣ, наука и добородѣтель...Међу челоѳеческима страстма любовь знания э најпречестія.“ Доситеј Обрадович, *Етика или философја наравоучителна*, у Венецији, 1803, стр. 40, 62.

41 „Перва э дужность сваког гражданина к отечеству сохранявати законе установљѣне.“ Доситеј Обрадович, *Етика или философја наравоучителна*, у Венецији, 1803, стр. 133.

42 Доситеј Обрадовичъ, *Собрание разныхъ наравоучительныхъ вещей*, въ Будимъ градѣ, 1807, стр. 127.

тексту на Доситејеву потрагу за разумним људима надове-
зао се представник народног културног идентитета Вук Ка-
рацић.⁴³ „Доситије и Вук колико су разним путевима ишли,
опет се може рећи да попуњују један другог....Тек ово обоје у
заједници чини целину напредка.“⁴⁴

Процес образовног трагања за вредностима у креирању
идентитета, као и код учитеља Омладине, тако и у њиховом
схватању, требало је да буде незаобилазно достигнуће које
ће омогућити развој политичке и националне мисли Срба.
„Омладина је дужна да на умном просветном пољу даде сли-
ку представништва целокупног српства, које Србија на по-
литичком пољу има да спреми.“⁴⁵ Рационалистички приступ
у разматрању националне идеје, код припадника Уједињене
омладине српске суочавао је њихов занос⁴⁶ са неодрживом
доминацијом емоције над критичким приступом. „Конач-
но побеђење и истребљење свих страсти, није могућно чо-
вечанској природи... Али пристојно и разумно владање и
управљање страсти и захтевања наших то је и могућно и
неодложно.“⁴⁷ Стратешки приступ погледу на развој инди-
видуе и на развој друштва, а који се темељио на критичкој
контроли незамењиве и неопходне емоције⁴⁸ наводио је во-

43 „Да је народ наш барем од педесет година амо у унапредак имао
према себи људи за управу по данашњем времену, он би већ давно
био сам свој, и тај му је недостатак и данас навећа сметња и несрећа,
која је за нас с тијем већа што је у уређеној готовој кући лакше
управљати него је изнова начинити и уредити.“ Вук Стефановић
Караџић, *Срби сви и свуда, ковчежић за историју, језик и обичаје
Срба сва три закона*, Беч, 1849. Internet, <https://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>, 05/04/ 2017

44 Милан Кујунџић, „Филозофија у Срба“, *Гласник српског ученог
друштва*, број 23, 1868, Београд, стр. 238.

45 „Шта се догодило у нашем и страном свету“, *Млада србадија*, број 4,
15. август 1870, Нови Сад, стр. 238.

46 „Људе, који се занесу, за једном том потребом, рушећи све остале,
зовемо занесењацима, фанатичима.“ Чланак Милана Кујунџића
„Иде ли свет на боље или на горе“, *Млада србадија*, нав. дело, стр.
206.

47 Милан Кујунџић, „Филозофија у Срба“, нав. дело, стр. 225.

48 „Што је најважније, усхићење омладине српске једнако је свугде где
Срби живе.“ Владимир Јовановић, „Српска омладина“, Владимир
Јовановић, *Избрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр.
121.

деће представнике Организације на суочавање са противуречностима и слабостима постојеће политичке мисли и незаобилазног политиканства – „партајско интриговање“.⁴⁹ „Клике“, како је Владимир Јовановић називао разноврсно страначко удруживање, било је прибежиште утилитариста, а не искрених поборника друштвених идеја. Не мали број „клика“⁵⁰ сведочио је о успешном прилагођавању кетманског карактера који, „на широком пољу властољубивости, саможивости, страсти и грехова таборе противу општег интереса и јавне правде.“⁵¹ Одговорна, институционално утемељена, демократски оријентисана, модерно организована и политички прихватљива држава слободних грађана чија је воља одлучујућа у креирању националне доктрине била је, дакле, визија присталица Уједињене омладине српске.

3. УПИТНА ИСТРАЈНОСТ И НЕДОУМИЦА ЗАКЉУЧКА

Историјске околности које су, услед комплексног међународног утицаја и интереса, стајале на путу стварања самосталне српске државе утицале су на развој државне и националне доктрине. Обећања, подршка или супротстављеност великих сила, али и сопствена уобразиља условиле су да се национална идеја међу народима Балкана суочи са могућом трансформацијом у егоистичан државни интерес. Тако афирмисани палимпсест националне идеје,⁵² због самоуверености редуковао је ослонац на препознате вредности јер нису одговарале концепту беспоговорне исправности сопственог циља. Те околности оличене у утврђеној потреби става о максималистичкој доминацији сопствене националне идеје довеле су до суштинског удаљавања од упоришта просвећености којима су првобитни ставови Омладинаца били пос-

49 Владимир Јовановић, „Србенда и готован“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 105.

50 Препознате клике су: дворска клика, Великашка клика, Династијске клике, Клика протува, Клика „златне средине“, Клика проданих душа или крокодилска клика, црна клика....; Владимир Јовановић, „Клике и странке у Срба“, *Застава*, број 26, 28. март 1869.

51 Исто.

52 Ближе види: Милош Ковић, *Срби 1903-1914: Историја идеја*, Клио, Београд, 2015.

већени. И Балкан, попут империјалне Европе, постепено је клизио према антагонизму супротстављених интереса. Упозорења су била правремена, али недовољно прихватаљива. „Али нажалост три национализма у Грка, у Срба у Бугара искључују се међусобно до невероватних граница.“⁵³ Окренутост према потреби образовног уобличавања националне идеје препознат је наратив у стварању српског идентитета и показатељ је одговорног критичког приступа у процесу конституисања српског демократског друштва. Ипак, овај наратив услед бројних изазова није био, на срећу једини, али је, на несрећу био често запостављен. Његов усуд налазио се у томе што је умео да уједини различите, често и супротстављене идеологије у отпору према његовом концепту неговања просвећености. Тако проистекло јединство није било дело компромиса државних и националних потреба, већ манифестација хипокризије⁵⁴ удружених у остваривању и очувању сопствене моћи и интереса. Уједињена омладина српска, посвећена националној идеји српства и њеном државном остварењу, тражила је своје упориште у неговању образовања и контроли неизбежне емоције у националном изразу. Екскурс из овог учења, међу Омладинцима био је чест у намери да негује патриотизам, без видљиве границе прерастања у вредност или у „-изам“.

Литература

Бешлин Бранко, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2005.

Ђурић Михаило, *Утопија измене света: Мит, наука, идеологија*, Сабрани списи, књига 6, Службени гласник, Београд, 2009.

Јеротић Владета, „Зашто је хришћанска патристика савремена, не само за хришћане већ и за научнике“, Зборник радова *Религија између истине и друштвене улоге*, (приредили:

53 Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886–1905*, Задужбина Илије Коларца, Београд, 1906, стр. 68.

54 Ближе види: Саша Марковић, „Хипокризија као претендент на архетип недореченог у политичкој мисли код Срба“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2015, стр. 57–70.

- Владета Јеротић, Мирослав Ивановић), Дерета, Београд, 2009.
- Јегер Вернер, *Paideia, обликовање грчког човека*, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.
- Јовановић Владимир, „Страни консули у Србији“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић Владимир, „Основи снаге и величине српске“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић Владимир, „Српски народ и источно питање“ *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић Владимир, „У шта се ми уздамо“, *Застава*, број 40, 8. април 1870.
- Јовановић Владимир, „Основи снаге и величине српске“, *Млада србадија*, број 3, 15. јун 1870, Нови Сад.
- Јовановић Владимир, „Српска омладина“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић Владимир, „Србенда и готован“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић Владимир, „Основи снаге и величине српске“, *Млада србадија*, број 4, 15. јул 1870, Нови Сад.
- Јовановић Владимир, „Клике и странке у Срба“, *Застава*, број 26, 28. март 1869.
- Јовановић Слободан, *Друга влада Милоша и Михаила*, Геца Кон, Београд, 1936.
- Јовановић Слободан, *Културни образац, један прилог за проучавање српског националног карактера*, Стубови културе, Београд, 2011.
- Ковић Милош, *Срби 1903-1914: Историја идеја*, Клио, Београд, 2015.
- Кујунџић Милан, „Филозофија у Срба“, *Гласник српског ученог друштва*, број 23, 1868, Београд, стр. 155–239.
- Кујунџић Милан, „Иде ли свет на боље или на горе“, *Млада србадија*, број 4, 15. август 1870, Нови Сад.
- Либерална мисао у Србији. Прилози историји либерализма од краја XVIII до средине XX века*, Зборник радова, (приредили: Јовица Тркуља и Драгољуб Поповић), Friedrich Nauman Stiftung, CUPS, Београд, 2001.
- Марковић Саша, „Хипокризија као претендент на архетип недореченог у политичкој мисли код Срба“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2015, стр. 57–70.
- Марковић Светозар, „Реални правац у науци и животу“, *Српски летопис за годину 1870, 1871*, Нови Сад, 1872, књига 113.

- Нечајев Сергеј ГенADIJEВИЧ, *Катехизис револуционара (Катехизис револуционара)*, 1869, Женева, Internet, http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=13395&ob_no=13396,21/03/2017
- Новаковић Стојан, „Доситеј Обрадовић и српска култура“, *Споменица Доситеја Обрадовића*, Београд, 1911.
- Новаковић Стојан, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканскоком полуострву 1886–1905*, Задужбина Илије Коларца, Београд, 1906.
- Обрадовић Доситеј, *Живот и дело Доситеја Обрадовића: зборник радова са научног скупа* (приредио: Петар Пијановић), САНУ, Београд, Сремски Карловци, 2000.
- Обрадович Доситеј, *Етика или филозофија наравоучителна*, у Венецији, 1803.
- Обрадович Доситеј, *Собрание разныхъ нравоучительныхъ вещей*, въ Будимь градѣ, 1807.
- Пироћанац Милан, *Кнез Михаило и заједничка радња балканских народа*, Београд, 1895.
- Поповић Љубиша, *Српска политичка традиција у делу Слободана Јовановића*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2014.
- Ристић Јован, *Спољашњи одношаји Србије новијег времена (1848–1860)*, књига 1, Штампарија краљевине Србије, Београд, 1887.
- Сабрана дела Лазе Костића *О књижевности, мемоари*, књига два, (приредили: Предраг Вукадиновић, др Драгиша Живковић, др Хатица Крњевић, Младен Лесковац, др Живомир Младеновић, Владимир Отовић, др Предраг Палавестра, др Светозар Петровић), Матица српска, Нови Сад, 1992.
- Скерлић Јован, *Омладина и њена књижевност 1848–1871*, Српска краљевска академија, Београд, 1906.
- „Слобода као основа уставне државе“, *Српски летопис* за годину 1867, 1868 и 1869, књига 112, Матица српска, Нови Сад, 1871.
- Спенсер Херберт, „Које је знање најважије“, *Млада србадија*, број 4, 15. Септембар, 1870, Нови Сад.
- Стефановић Карацић Вук, *Срби сви и свуда, ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч, 1849, Internet, <https://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html,05/04/2017>
- Стојковић Андрија, *Филозофски погледи Владимира Јовановића*, Матица српска, Нови Сад, 1972.

Уједињена омладина српска: зборник радова, (приредио: Живан Милицавац), Нови Сад, Матица српска, Историјски институт, Београд, 1968.

„Шта је слобода“, *Слобода*, број 1, 1864.

„Шта се догодило у нашем и страном свету“, *Млада србадија*, број 4, 15. август 1870, Нови Сад.

Gellner Ernest, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.

Hobsbawm Eric J, *Nacije i nacionalizmi*, Zagreb, 1993.

Hobsbawm Eric J, *Nations and Nationalism since 1780, Programme, Myth, Reality*, Cambridge University press, Cambridge, 1990.

Sasa Markovic, Milos Savin

THE ENLIGHTENMENT; THE MAINSTAY OF THE NATIONAL ROMANTICISM OF THE UNITED SERBIAN YOUTH

Resume

United Serbian Youth was an organization of young educated and nationally oriented people. Their intention was to prepare a program for this organization, with the character of serious national doctrine. In this regard, the members of these organizations, primarily Vladimir Jovanović and Milan Kujundzic tried to come up with a picture of the Serbian nation and its past and, through this, recognize its traditional values. Encouraged by the process of the unification of Italy and Germany, they nurtured the idea of Serbian unity in a liberated country. For this idea, they needed to find like-minded people among their compatriots who would initiated the idea of education and enlightenment. The connection was found in promoting the attitude of Dositeja Obradovića of modernization and progress based on the development of new knowledge and encouragement of science. A sober view and rational attitude was the only possible way to curb revolutionary enthusiasm, driven by emotion. Representatives of the United Serbian Youth tried to shape their attitudes

to balance emotion and knowledge, but were often carried away with their impatience to implement their national ideals. In this paper we confront responsibility and passionate national ideals and searching for their dialogue.

Keywords: Serbs, the nation, the Enlightenment, ideals, value, youth, romanticism.

■
* Овај рад је примљен 2. августа 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 4. септембра 2017. године.